

2. Ткачук О. Наратологічний словник / О. Ткачук. — Тернопіль : Астон, 2002. — 173 с.
3. Bal M. Narratology : Introduction to the Theory of Narrative / M. Bal. — Toronto ; Buffalo ; London : University of Toronto Press, 1999. — 256 p.
4. Emmott C. Narrative Comprehension : A Discourse Perspective / C. Emmott. — Oxford : Oxford University Press, 1997. — 336 p.
5. Fisher W.R. Narration as a Human Communication Paradigm : The Case of Public Moral Argument / W.R. Fisher // Communication Monographs. — NY, 1984. — № 52. — P. 347–367.
6. Fludernik M. The Fictions of Language and the Languages of Fiction : The Linguistic Representation of Speech and Consciousness. — L. : Routledge, 1993. — P. 309–311.
7. Gamson W.A. Media Images and the Social Construction of Reality / W.A. Gamson, D. Croteau // Annual Review of Sociology. — 1992. — № 18. — P. 373–393.
8. Herman D. Genette Meets Vygotsky : Narrative Embedding and Distributed Intelligence / D. Herman // Language and Literature. — 2006. — Vol. 15 (4). — P. 357–380.
9. Johnson-Cartee K.S. News Narratives and News Framing : Constructing Political Reality / K.S. Johnson-Cartee. — NY : Rowman & Littlefield Inc., 2005. — 406 p.
10. Labov W. Narrative analysis / W. Labov, J. Waletzky // Essays on the Verbal and Visual Arts / [ed. J. Helm]. — Seattle : U. of Washington Press, 1967. — P. 12–44.
11. Manning P.K. Narrative, Content, and Semiotic Analysis / P.K. Manning, B. Cullum-Swan // Handbook of Qualitative Research / [eds. N.K. Denzin, Y.S. Lincoln]. — Thousand Oaks, CA : Sage, 1994. — P. 463–477.
12. Ryan M.-L. Toward a Definition of Narrative / M.-L. Ryan // The Cambridge Companion to Narrative / [ed. D. Herman]. — Cambridge : Cambridge University Press, 2007. — P. 22–35.

**Олена Гнатковська
(Чернівці)**

СУБ'ЄКТИВНІСТЬ ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

Здійснено спробу встановити взаємозалежність між суб'єктивністю та гендерною ідентичністю художнього дискурсу на основі аналізу персонажного мовлення. Класифіковано суб'єкти я-висловлень за типом самопрезентації у гендерному аспекті.

Ключові слова: *гендер, суб'єкт, суб'єктивність, художній дискурс, я-висловлення.*

Предпринята попытка установить взаимосвязимость между субъективностью и гендерной идентичностью художественного дискурса на основе анализа персонажной речи. Классифицированы субъекты я-высказываний по типу самопрезентации в гендерном аспекте.

Ключевые слова: *гендер, субъект, субъективность, художественный дискурс, я-высказывание.*

The article attempts to establish the relationship between subjectivity and gender identity in fiction discourse by analyzing characters' speech. The correlation of I-utterances and overall number of utterances in male and female discourses is established. 13660 characters' utterances have been singled out, I-utterances amounting

to 4322 (32 %). Female I-utterances constitute 55 % of the overall number of I-utterances and male – 45 %, the difference in subjectivity of the respective discourses being only 5 %. It has also been ascertained that female I-utterances make up 32 % of female discourse while male ones – 31 %, the difference in the subjectivity of the corresponding discourses diminishing to 1 %. Thus, the self-identification perspective proves to be not gender dependent. Subjects of I-utterances are differentiated by the type of their self-presentation on the basis of semantic classification of verbs into state, action and process verbs. Gender specific correlation of these types of subjects in the discourse under analysis is shown. Subjects of states prevail both in male and female character discourses, subjects of actions and subjects of processes are more characteristic of female characters discourse. However, as correlation of subjects within each separate discourse demonstrates, male characters tend to present themselves as subjects of states more often. Female characters' tendency of self-presentation as subjects of actions persists. As far as self-presentation as subjects of processes is concerned, no gender peculiarity has manifested itself.

Key words: fiction discourse, gender, subject, subjectivity, I-utterance.

Антропоорієнтація сучасної лінгвістики зумовила посилений інтерес до мови як засобу вираження різноманітних думок, почуттів, цілей та завдань, які індивід ставить перед собою в процесі практичної та пізнавальної діяльності, тобто до домінуючої ролі людини як суб'єкта мовлення. Тому поняття мовця та його мовна репрезентація – особовий займенник “я” – стали центральними у комунікативно-прагматичному вивченні мови. “Я” мовця є носієм суб'єктивності мови, найвищим ступенем її індивідуалізації. Мова постає як спосіб життєдіяльності людини, засіб вербалізації досвіду, організації спілкування, вираження внутрішнього світу особистості, адже суб'єктивність полягає у здатності мовця представити себе як суб'єкта [2, с. 293].

Праці Ш. Баллі, М.М. Бахтіна, Е. Бенвеніста, В.В. Виноградова, В. фон Гумбольдта, О. Єсперсена та ін. стали підґрунтям антропоцентричного підходу до вивчення мови, який розглядає мову „в тісному зв'язку з людиною, її свідомістю, мисленням, духовно-практичною діяльністю” [9, с. 9]. Концепція суб'єктивності в мові була вперше обґрунтована Е. Бенвеністом, який стверджував, що мова можлива тільки тому, що кожний мовець вказує на себе як на “я” в своєму мовленні [2, с. 294] Тобто суб'єктивність полягає в самому процесі користування мовою і невідривно пов'язана з мовцем – суб'єктом цієї мови. Проблеми антропоцентризму та егоцентризму у мові досліджувалися Ю.С. Степановим, Ю.Н. Карауловим, Н.Д. Арутюновою, О.В. Падучевою, Т.Г. Винокуром та ін.

У межах антропоцентричного підходу перспективною є ген-

дерна проблематика, яка становить актуальність нашого дослідження. У цьому ракурсі вдале визначення гендеру дала Дж. Батлер: „Гендер – це процесуальний, суспільний та лінгвістичний конструкт, в матриці якого виникає ефект “Я” [1, с. 10]. Сучасна лінгвістика володіє результатами численних досліджень із питань специфіки мовної репрезентації гендеру, особливостей мовленнєвої поведінки та стилю мовлення чоловіків і жінок, впливу гендеру на процеси вербальної та невербальної комунікації (О.А. Земська, М.В. Китайгородська, Н.Н. Розанова, О.І. Горошко, А.П. Мартинюк, О.Л. Бессонова, А.С. Вахрамєєва та ін.). Наукові праці з проблем гендеру також присвячені динаміці мовної презентації гендеру в публіцистичному дискурсі (О.В. Дудоладова), вивчають лінгвістичні прояви гендерних характеристик художніх текстів (О.Л. Козачишина), зокрема гендерний аспект репрезентації персонажного мовлення (Н.Д. Борисенко) і гендернозалежні особливості художнього мовлення автора твору (О.О. Дорош), засоби об’єктивації гендерних стереотипів (Т.Г. Лукьянова, О.В. Ткачик, А.С. Птушка), гендерну специфіку об’єктивації концептів (Т.В. Братусь), просодичні маркери гендерної варіативності мовлення (Н.І. Задоріжна, Т.В. Тищенко).

Витоками вчення про гендерну суб’єктивність вважаються філософські теорії. Зокрема, феміністські теоретики виокремлюють гендерно-марковану суб’єктивність, поділену в умовах патріархального суспільства за параметрами “жіноче” – “чоловіче” [8, с. 3]. Спираючись на методологію аналізу маргінальних практик М. Фуко щодо феномену жіночого, Е. Шоултер пише про гендерну асиметрію, згідно з якою жіноча суб’єктивність маркується як символ ірраціонального, винного та “божевільного”, зіставляється з пасивністю та слабкістю, а поняття чоловічого корелює з розумом, раціональністю, активністю, силою та культурою [11, с. 4].

Активні наукові пошуки у царині гендеру зумовлюють необхідність детального вивчення суб’єктивності мовлення з метою встановлення гендерної ідентичності мовця. Оскільки основним засобом самовираження та індивідуалізації мовця у дискурсі виступає займенник першої особи однини “я”, поставлена мета потребує вирішення таких завдань: 1) виявлення частотності вживання я-висловлень у художньому дискурсі персонажів чоловічої та жіночої статей, 2) з’ясування закономірностей самоідентифікації та самопрезентації залежно від гендерної належності мовця.

Матеріалом дослідження стали 13660 висловлень (з них 4322 я-ви-

словлень) з дискурсу персонажів романів Д. Лесінг “Золотий щоденник” [13] та Г. Гріна “Комедіанти” [12], написаних у 60-х роках минулого століття. Суб’єктивність вважається конституюючою ознакою дискурсу [6], відповідно, обравши матеріалом дослідження художній дискурс автора-жінки та автора-чоловіка, ми спробували встановити, яким чином співвідносяться суб’єктивність цього типу дискурсу та гендерна ідентичність крізь призму висловлень персонажів.

Першим етапом дослідження стало встановлення співвідношення я-висловлень та загальної кількості висловлень. Квантитативний аналіз продемонстрував, що я-висловлення становлять 32 % дискурсу персонажів. Тобто понад третина висловлень носить автореферентний та дейктичний характер. Прагматичною функцією автореферентності є надання адресату можливості ідентифікувати мовця як суб’єкта дії, про яку йдеться у висловленні [5, с. 15]. Частотність самореферентності у персонажному дискурсі вказує на значну потребу мовців у самоідентифікації, самопрезентації та індивідуалізації.

Дектичний характер висловлень від першої особи проявляється в тому, що мовець стає відправною точкою повідомлення. У системі координат особового дейксиса мовець займає провідне положення, вважається точкою відліку, оскільки саме він вибирає референційні засоби, характеризуючи в такий спосіб власні суб’єктивні знання та уявлення. За класифікацією О.В. Бондарка особовий дейксис першої особи за характером вказівки на особу чи предмет належить до конкретно особового дейксису (полягає в референції на певну особу – мовця), неанафоричного дейксиса (референція на мовця), який може бути ситуативно актуалізованим (референція на учасників ситуацій, безпосередньо пов’язаних із ситуацією спілкування (займенник “І”) [3, с. 556–557].

З 4322 проаналізованих я-висловлень 2357 належать персонажам-жінкам, що становить 55% від загальної кількості, і 1965 – персонажам-чоловікам (45 % відповідно). Така закономірність свідчить про більш суб’єктивний характер жіночого художнього дискурсу, однак різниця між суб’єктивністю жіночого та чоловічого дискурсів незначна (лише 5 %). Підрахунок співвідношення я-висловлень та загальної кількості висловлень персонажів чоловічої та жіночої статей у досліджуваному художньому дискурсі показав, що загальна кількість висловлень жінок – 7310 (я-висловлення становлять 32 % від цієї кількості), чоловіків – 6350 (я-висловлення становлять 31 % від цієї кількості). Отже, жіночий та чоловічий

дискурси персонажів різняться за суб'єктивністю лише на 1 %.

М. Бйорклунд розглядає суб'єктивність у мові як відображення трьох ролей, з яких складається "я" мовця: 1) еґо як мовець, що вимовляє висловлювання; 2) еґо як особа, що спостерігає за деякою ситуацією; 3) еґо – інтерпретатор ситуації, що дає її оцінку в різних аспектах [4, с. 82]. У класифікації О.В. Падучевої перший тип відповідає суб'єкту мовлення, другий – спостерігачу чи суб'єкту сприйняття, а також суб'єкту дейксіса, третій – суб'єкту свідомості [7, с. 165]. У цьому дослідженні розглядається лише перший тип суб'єкта – суб'єкт мовлення. Аналіз семантики дієслів у сполученні із займенником «І» у я-висловленнях дозволив поділити суб'єктів мовлення за типом самопрезентації. За основу семантичної класифікації дієслів взято типи, виокремлені В.Л. Чейфом [10], – дієслова дії, стану та процесу. Відповідно суб'єктів мовлення було поділено на суб'єктів дії, стану та процесу.

Суб'єкти стану репрезентують себе за допомогою дієслів *be, have, need, own, like, prefer, hate, doubt, feel, want, wish, wonder, guess, suppose, think, know, remember, mean, mind, realize, see, understand* та ін., наприклад:

She said, 'I mean my husband there, Mr. Smith – he was Presidential Candidate in 1948' [12, с. 36];

Anna persisted: 'I remember that afternoon ...' [13, с. 22];

... the black steward who took the first opportunity as he added water to my gin to whisper in my ear, 'I'm a British subject, sah.' [12, с. 7];

he involuntarily frowned, nodded stiffly, ..., saying: 'I didn't know you had a visitor, Molly.' [13, с. 56].

Суб'єкти дії представляють себе за допомогою дієслів *cope, discover, do, make, give, take, say, tell, talk, nod, lead, discuss, ask, drink, touch, receive, break, look, leave, bring, invite, correct, catch, divide* та ін., наприклад:

'I'll get some for Richard too' said Molly, and ran out of the room... [13, с. 79];

'My husband and I have never taken anything stronger,' Mrs. Smith replied [12, с. 75];

Richard flushed, a dark ugly flush, and turned back to Molly saying to her: 'All right, I'm not saying you deliberately did something you shouldn't' [13, с. 12];

'He was attended by the ship's doctor and then, of course, I handed him over to the proper authorities' [12, с. 81].

За допомогою дієслів *go, try, keep, change, grow*, та ін. реалізують себе суб'єкти процесу, наприклад:

'I keep telling you,' said Molly, her voice shrill... [13, с. 26];

'I'm not going to look for it, mind' [12, с. 19].

Гендерний аспект самопрезентації суб'єктів мовлення за допомогою вищевказаних дієслів продемонстровано у таблиці 1:

Таблиця 1

Закономірності самопрезентації мовця
в художньому дискурсі: гендерний аспект

Тип дискурсу	Жіночий дискурс	Чоловічий дискурс	Разом
Тип суб'єкту			
Суб'єкт стану	1249	1220	2469
Суб'єкт дії	1014	677	1691
Суб'єкт процесу	94	68	162
Разом	2357	1965	4322

Як видно з таблиці 1 суттєва різниця у способі самопрезентації персонажів чоловічої та жіночої статі спостерігається на рівні суб'єкта дії, оскільки цей тип самопрезентації майже вдвічі більш характерний для жінок. Різниця у презентації себе як суб'єкта стану персонажами-жінками та персонажами-чоловіками незначна, а самопрезентація як суб'єкта процесу більш властива персонажам-жінкам. Відсоткове співвідношення вказаних типів суб'єктів в межах жіночого та чоловічого дискурсів виглядає так: у дискурсі персонажів-жінок суб'єкт стану становить 53 %, суб'єкт дії – 43 %, суб'єкт процесу – 4 %, у дискурсі персонажів-чоловіків – 62 %, 34 % та 4 % відповідно. В результаті бачимо, що чоловіки тяжіють до самопрезентації як суб'єкти стану, а жінки – як суб'єкти дії.

Отже, ми з'ясували, що суб'єктивність є невід'ємною частиною художнього дискурсу персонажів, позаяк я-висловлення становлять понад третину їх дискурсу. Гендерно-маркована суб'єктивність художнього дискурсу на рівні персонажного мовлення – це сукупність певних параметрів діалогічного простору, безпосередньо пов'язаних зі статевою приналежністю автора висловлення, який є основою мовленнєвого континууму, що створюється ним у певних локально-темпоральних межах. Кількісний аналіз я-висловлень персонажів-жінок та персонажів-чоловіків свідчить про те, що різниця у суб'єктивності персонажного дискурсу на рівні самоідентифікації незначна (лише 1 %). Вагомі відмінності

помічено на рівні самопрезентації мовців різної статі. Так, самопрезентація як суб'єкта дії більш характерна для персонажів-жінок, тоді як самопрезентація як суб'єкта стану – для персонажів-чоловіків, а самопрезентація як суб'єкта процесу однаково властива персонажам обох статей.

Перспективою подальшого дослідження вважаємо встановлення особливостей гендерної суб'єктивності на основі аналізу темпоральних характеристик дієслів у сполученні із займенником «І» у я-висловленнях.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Батлер Дж. Гендерное беспокойство / Джудит Батлер // Антология гендерных исследований. Сб. пер. / Сост. и комментарии Е. И. Гаповой и А. Р. Усмановой. – Минск : Профили, 2000. – С. 297–346.
  2. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист ; [общ. ред. Ю.С. Степанов ; пер. с фр. Ю.Н. Караулова и др.]. – 2 изд., стер. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 446 с.
  3. Бондарко А.В. Теория значения в системе функциональной грамматики / Бондарко А. В. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – 736 с.
  4. Бьёрклунд М. Субъективность и организация нарративного дискурса / М. Бьёрклунд // Лингвистика на исходе XXв.: итоги и перспективы. – Т.1. – М. : Филология, 1995. – С.82–83.
  5. Дахалаева Е. Ч. Семантика и прагматика автореферентных номинаций в ситуации речевого общения в современном французском языке : автореферат дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.05 „Романские языки” / Дахалаева Елизавета Чингисовна. – Иркутск , 2005. – 19 с.
  6. Кашкин В.Б. Парадоксы границы в языке и коммуникации / Кашкин В.Б. – Воронеж : Воронежский государственный университет, 2010. – Серия “Аспекты языка и коммуникации”. Выпуск 5. – 382 с.
  7. Падучева Е.В. Говорящий : субъект речи и субъект сознания / Е.В. Падучева // Логический анализ языка. Культурные концепты. – М., 1992. – С. 164–169.
  8. Сафонкина О. С. Женская субъективность в проблемном поле феминизма: текстуральные практики : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. философ. наук : спец. 24.00.01 „Теория и история культуры” / Сафонкина Ольга Сергеевна. – Саранск, 2008. – 20 с.
  9. Сусов И. П. Личность как объект языкового общения / И. П. Сусов // Личностные аспекты языкового общения : межвуз. сб. науч. тр. [отв. ред. И. П. Сусов]. – Калинин : КГУ, 1989. – С. 9–16.
  10. Chafe W. L. Meaning and the Structure of Language / Wallace L. Chafe. – Chicago : University of Chicago Press, 1970. – 360 p.
  11. Sontag S. Against Interpretation and Other Essays / S. Sontag. – NY, 2001. – P. 3–14.
- СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ
12. Greene G. The Comedians / Graham Greene. – London : Random House UK, 2005. – 320 p.
  13. Lessing D. M. The Golden Notebook / Doris Lessing. – 1st ed. – NY : HarperPerennial, 1994. – 623 p.